

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "KAYFIYAT" KONSEPTI VERBALIZATORLARINING LINGVOKULTUROLOGIK JIHLARI QIYOSIY TAHLILI

Abdusattorova Begoyim Po'latjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti tayanch doktoranti va o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola "kayfiyat" konsepti va uning universal tabiatiga bag'ishlangan bo'lib, ingliz va o'zbek tillarida "kayfiyat" tushunchasining sathlararo verbalizatorlarining lingvokulturologik jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Hissiy ma'nolar, konsept, kayfiyat, salbiy his-tuyg'ular, lingvokulturologiya, "ijobiy kayfiyat", lingvomadaniy birlik, o'xshatish.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECTS OF VERBALIZERS OF THE «MOOD» CONCEPT IN ENGLISH AND UZBEKI

Abdusattorova Begoyim Po'latjon qizi,
PhD student and teacher of Andijan State Institute of Foreign Languages,

Abstract: This article is devoted to the concept of «mood» and its universal nature, and the linguistic and cultural aspects of inter-level verbalizers of the concept of «mood» in English and Uzbek languages are comparatively analyzed.

Key words: Emotional meanings, concept, mood, negative emotions, linguoculturalism, «positive mood», linguistic and cultural unity, simile.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ВЕРБАЛИЗАТОРОВ КОНЦЕПТА «НАСТРОЕНИЕ» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Абдусатторова Бегойим Пулатжон қизи,
аспирант и преподаватель. Андижанского государственного института иностранных языков.

Аннотация: Данная статья посвящена концепту «настроение» и его универсальной природе, а также сопоставительно анализируются лингвокультурологические аспекты межуровневых вербализаторов понятия «настроение» в английском и узбекском языках.

Ключевые слова: Эмоциональные значения, концепт, настроение, отрицательные эмоции, лингвокультурализм, «положительное настроение», лингвокультурное единство, сравнение.

Hissiy ma'nolar moslashuvchan hamda o'zgaruvchan bo'lib leksik semantikada namoyon bo'ladi. Ular insoniy his-tuyg'ular haqida ma'lumot olib boradilar; ular turli til va nutq birliklari mazmunida shu birliklarga xos ixtisoslashgan semantik komponentlar shaklida namoyon bo'ladi. Binobarin, ular emotsional lug'atning semantik o'zagini tashkil qiladi. Emotsional ma'nolarning leksik namoyon bo'lishi, qoida tariqasida, «sevgi - yoqtirmaslik», «quvonch - qayg'u» («love – dislike», «joy – grief») va boshqalar kabi semantik / konseptual qarama-qarshiliklar tamoyiliga muvofiq tuzilgan.

Hissiyotlar universaldir va hissiy lug'atning tuzilishi turli tillarda bir-biriga mos kelmaydi, u milliy o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu munosabat bilan leksik semantikada universal emotiv ma'nolar mavjud. Hissiy lug'at baholovchi lug'at bilan chambarchas bog'liq, ammo emotsional lug'atni o'rganish uchun baholovchi so'zlarni tanlash maqsadga muvofiq emas. U so'z semantikasida his-tuyg'ularning namoyon bo'lishida ishtirok etadi.

When he announced the date of his sailing and she could not contain her joy.

Bu gap "ijobiy kayfiyat" semantikasini ham aktuallashtiradi, chunki shodlik nominal leksemasi o'z ma'nosiga ko'ra olamning individual manzarasining uyg'unligini ko'rsatadigan ijobiy zaryadga ega bo'ladi.

Yuz ifodasining o'zgarishini (noverbal omil) bildiruvchi qovog'ini burishtirdi (frown) bu gapda yomon kayfiyatni tavsiflovchi salbiy adekvatlikni ifodalaydi. Agar unga "Darkly" qo'shimcha qo'shilsa hissiy holatni kuchaytiruvchisi bo'lib, ichki uyg'unlik yo'qligi belgisini aktuallashtiradi, ya'ni «salbiy kayfiyat» semantikasini amalga oshiradi.

“She gave a cry of despair” misolini oladigan bo’lsak gapga salbiy kayfiyat semantikasiga sabab bo’lishni aktuallashtiruvchi noumidlik (despair) nominal leksemasi kiradi. Nominal leksema faryodi orqali ichki holatning fizik ifodalanishi boshdan kechirilgan hodisaning chuqurligini ko’rsatadi.

Ingliz tilining hissiy vositalarini ko’rib chiqishda gender roliga ko’ra farqlash ham mumkin, chunki erkak va ayolning kayfiyatini tavsiflash ko’p hollarda turli xil lingvistik vositalar bilan sodir bo’ladi. Quyidagi leksik birliklar bilan ifodalangan misollar orqali ayollar va erkaklar o’rtasidagi farqni ko’rib o’tamiz:

Ayollarda

1. Faqat emotsionallikni o’z ichiga olgan ta’sirlar; Indeed! Good! Monstrous! Devil! Fool!
2. Hissiy ma’nolar bo’lgan konnotativlarning asosiy mantiqiy-ob’ektiv ma’nosi:
 - a. Hissiy-baholovchi lug’at: Wonderful! Perfect!
 - b. Hissiy jihatdan kuchaytiruvchi lug’at: Nonsense! Incredible! Horrible!
3. Emotsional ta’sir kuchayish tufayli erishiladigan ekspressivlar: Interesting! All right! burst out laughing, burst into tears, burst out crying.

4. Slengizmlar, jargonlar, vulgarizmlar: Bullshit!

Erkak tipiga ko’ra hissiy leksemalar quyidagi leksik birliklar bilan ifodalanadi:

Faqat hissiy semalarni o’z ichiga olgan affektivlar: Alas! Damn! Aha! Wash-wash! Oh!

2. Hissiy ma’no asosiy mantiqiy va predmet qiymatiga hamroh bo’ladigan konnotativlar:

A. hissiy-baholovchi lug’at: very good, nice

B. hissiy kuchaytiruvchi lug’at: Nonsense! Evident! Trash!

3. Ta’sirchan, hissiy ta’sirga ushbu tasvir, kuchaytirish orqali erishiladi: Interesting! All right! Bingo!

3. Slengizmlar, jargonlar, vulgarizmlar: Bullshit! What the fuck!

«Kayfiyat» semantikasini og’zaki bayon qilish uchun ko’pincha mavzuning kayfiyatini ko’proq ifoda etish uchun mo’ljallangan stilistik vositalar qo’llaniladi.

She burst into a flood of tears.

«Kayfiyat» semantikasini amalga oshirishda bir-biri bilan yaqin aloqada bo’lgan tovushning asosiy ohangining chastotasi, intensivligi, tempi, pauza, tembr kabi intonatsiya parametrlari tender ko’rsatkichi bo’yicha bir xil bo’lishi mumkin emas.

Frazeologiyada yagona nazariya ishlab chiqilmaganiga qaramay, frazeologik birliklarga xos bo’lgan bir qator xususiyatlarni ajratish mumkin.

- alohida shakllanish-frazeologik birlik majmuasi quyidagilardan iborat ikki yoki undan ortiq komponentlar

- kompozitsiyaning murakkabligi va bir nechtasini birlashtirish orqali hosil bo’lishi, mustaqil so’zlarning ma’nosini yo’qotadigan, ammo saqlaydigan tarkibiy qismlar hamda alohida urg’u tushadigan (Hold one’s hand)

-ajralmas ma’no odatda bitta so’z bilan ifodalanadi (Lose one’s heart)

Ye. yu. Myagkovaning so’zlariga ko’ra, hissiyotlarni verbalizatsiya qilish og’zaki jarayondir va u insonning hissiy tajribalari va holatlarni tavsiflaydi. Psixologlar og’zaki nutqning to’rt darajasini quyidagilarga asoslanib aniqlaydilar; inson o’z holati va tajribalarini qanchalik chuqur tushunadi va natijada ularni nutqda aks ettiradi. Bu quyidagi darajalar: «nol» daraja, ya’ni, og’zaki nutqning yo’qligi; birinchi daraja-umumlashtirilgan belgi his-tuyg’ular (I’m fine), bu darajaga tegishli jargon va jargon iboralarini juda umumlashtirilgan holda ishlatish mumkin; ikkinchi darajada – inson o’zi biladi va hissiy holatini u yoki bu usulda boshqaradi, hissiy lug’atdan foydalaniladi[3], (I’m ashamed); uchinchi daraja murakkablikni ifodalash sabablisabab-oqibat munosabatlari yaratilganda individual holatlar va hissiyotlarni verbalizatsiya qilish haqida bahslashish mumkin va bu odamning o’z tajribalarini qanchalik batafsil bilishiga bog’liq. Yuz ifodalarida, imo-ishoralarda, xatti-harakatlarda his-tuyg’ularning og’zaki bo’lmagan ifodasi universal xususiyatga ega.

Otli ta’rifiga ko’ra: «asosiy his – tuyg’ular fiziologik va mimik jihatdan aniq ifodalangan va biologik xususiyatga ega asos hisoblanadi. Olim beshta asosiy hissiyotni aniqlaydi. Misol uchun: anger, disgust, anxiety, happiness, sadness. K. E. Isard ushbu tuyg’ularni asosiy o’ntalikka kirgizadi: anger, contempt, disgust, distress, fear, guilt, interest, joy, shame, surprise va ularni ijobiy va salbiyga (anger, sadness, disgust, for, shame, guilt) ajratadi. E. S. Yakovlev esa sakkizta asosiy his-tuyg’ular mavjudligi haqida gapirib o’tgan: acceptance, anger, anticipation, disgust, joy, fear, sadness, surprise.

Og'zaki uzatish usullari tuyg'ular, o'z navbatida, leksik (so'z birikmalari bilan), affiksial morfemalardan va sintaktik (elliptik konstruksiyalar, so'zlarning tartibini o'zgartirish) morfemalardan foydalaniladi. V. I. Shahovskiyning fikricha, tuyg'ularni verbalizatsiya qilish quyidagi lingvistik vositalar yordamida amalga oshiriladi[3].

- 1) hissiyotlar nominatsiyasi (o'z ichiga olgan leksik birliklar faqat ma'lum bir tushuncha hissiyotlar)
- 2) tavsif (tashqi tavsif ekspresiyalar: yuz, ko'z, lablar, pantomimika, ovoz tembri, intonatsiyalar)
- 3) eksplikatsiya (affektivlar orqali his-tuyg'ularni bevosita ifodalash, konotativlar va potentsiativlar).

Quvonch odatda inson ichki boshdan kechirgan ijobiy tuyg'u deb hisoblanadi. Quyida misollar bilan keltirilgan;

Joy:

1. Great happiness, a deep feeling or condition of happiness;
2. A person or thing that causes joy, a source of happiness;
3. An outward show of pleasure or delight, rejoicing

Aksariyat frazeologik birliklarning ichki shakli asos qilib olingan quvonch va qayg'u hissiyotlarini ifodalashda ingliz tilidakognitiv metafora down/up so'zlari orqali antonimlik munosabati tushuniladi. Misol uchun: down in the dumps/mouth-xafa, umidsizlikda, be at rock bottom- tushkunlikka tushish, down in the doldrums-depressiya; ruhiy tushkunlikda.

Tasvirni yaratishning eng mashhur vositalaridan biri frazeologik birliklarni taqqoslash va ikkalasining o'ziga xos xususiyati hayvonlar orqali taqqoslab kuzatiladi: (as) happy as a lark, (as) happy as a clam, be merry as a cricket, (as) happy as a possum up a gum tree, to look like the cat that got the cream.

Hissiy semantikaga ega bo'lgan juda ko'p birliklarni tahlil qilish va ularning badiiy va tabiiy nutqiy muloqotdagi faoliyati emotivlikning uchta semantik holatini ochib berdi: 1) majburiy (denotativ) emotivlik holati; bu aslida so'zning emotiv ma'nosi, uning lug'aviy ma'nosining yagona komponenti; 2) so'z ma'nosining mantiqiy-substantiv komponentiga nisbatan ixtiyoriylik holati, emotivlik; bu so'zning haqiqiy ma'nosini tashkil qiladi; 3) potentsial emotsionallik maqomi, u so'zning emotsional salohiyatini tashkil qiladi. Tuyg'ularning bu tasnifidan ko'rinib turibdiki, bunday birliklar so'zlovchining kuchli his-tuyg'ularining ifodasi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Sodiqov, A.Abduazizov, M.Irisqulov "Tilshunoslikka kirish" Toshkent «O'qtuvchi», 1981
2. A.E.Mamatov, "Zamonaviy lingvistik" Toshkent, "Noshir" 2019.
3. A.Primov, X.Qodirova "Tilshunoslikning dolzarb muammolari"Urganch 2019
4. Zaxiriddin Muxammad Bobur. Boburnoma."IJOD PRESS" 2019
5. R.Rasulov." Umumiy Tilshunoslik". Toshkent-2010.
6. Annete Susannah Beveridge. Baburnama a memoir.Rupa publications India Pvt. Ltd 2017.- 491

p.